

УДК 336.74

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук, професор**Ю.В. Матвєєва**, магістрант

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено та проаналізовано специфіку функціонування фінансових установ на фінансовому ринку України, досліджено основні тенденції їх розвитку та оцінено конкурентоспроможність фінансових посередників за допомогою аналітичних методів.

Ключові слова: фінансові установи, фінансові посередники, економічне зростання, банківська система, парабанківська система.

Вступ. Фінансовий сектор відіграє значну роль у вирішенні проблем фінансового забезпечення економічного зростання країни, так як сприяє формуванню відповідних економічній ситуації форм фінансових ресурсів, а рівень їх розвитку зумовлює економічне зростання. Світовий досвід підтверджує необхідність ефективної діяльності фінансового сектору для ефективного економічного розвитку країни.

Актуальність дослідження функціонування та розвитку фінансового сектору полягає в об'єктивній потребі дослідження діяльності фінансових установ та їх впливу на економічний розвиток України.

Як відомо, для того, щоб в країні відбувалося економічне зростання потрібні фінансові ресурси, які додатково можна вилучити і ефективно запускати в обіг через банківські та парабанківські установи.

Вивченню проблем розвитку фінансового ринку та його складових елементів присвячені праці багатьох учених, таких як Школьник І., Козьменко О., Корнєєв В., Міщенко С., Ходаківська О., Зубець М., Ватаманюк З., Семенов А., Каракулова І., Дорош О., Дубина М.

Враховуючи динамічність існування фінансового ринку, виникають дедалі нові процеси, вимагаючи дослідження кластерів їх функціонування. Однією з проблем, що вимагає висвітлення наявних результатів дослідження, є визначення синергетичного впливу складових фінансового ринку як на систему всередині, так і за її межами.

Постановка проблеми. У межах статті проаналізуємо сучасний стан, тенденції діяльності фінансових посередників України та рівень конкурентоздатності представників банківського та парабанківського секторів фінансових посередників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження ефективності діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності фінансових посередників на фінансовому ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основна діяльність фінансових установ повинна спрямовуватися на покращення інвестиційного клімату, забезпечення сталого економічного зростання та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Враховуючи наявність багатьох тлумачень дефініції «фінансова установа», доцільно розпочати дослідження через їх визначення.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» фінансова установа – це юридична особа, яка здійснює одну або кілька операцій, що можуть виконуватися банками, за винятком залучення вкладів [1].

Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» під фінансовою установою розглядається юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг і внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом. Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок за-

лучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [2].

На думку Школьник І. О., фінансова установа – це фінансовий посередник, до яких належать суб'єкти банківської системи, небанківські фінансові та кредитні інститути, контрактні фінансові інститути [10].

Семенов А. Ю. вважає, що фінансова установа ототожнюється з фінансовими інститутами та фінансовими посередниками, тобто організаціями, що випускають фінансові зобов'язання і продають їх за гроші як активи [8].

Отже, на нашу думку, фінансова установа – це юридична особа, яка здійснює фінансові операції та послуги і створюється відповідно до законодавства України.

Класифікацію фінансових посередників подано на рисунку 1 [3; 5; 6].

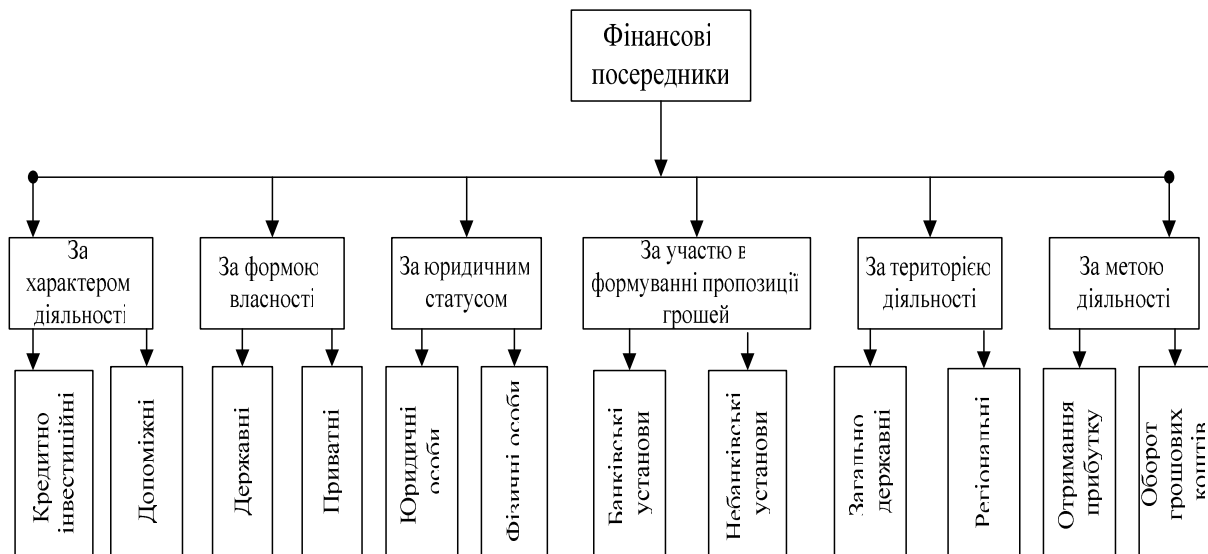

Рис. 1. Класифікація фінансових посередників

Фінансові установи відповідно до змісту існування різні і виникає необхідність в їх систематизації за видами, напрямками, результатами діяльності фінансового посередництва (рис. 2).

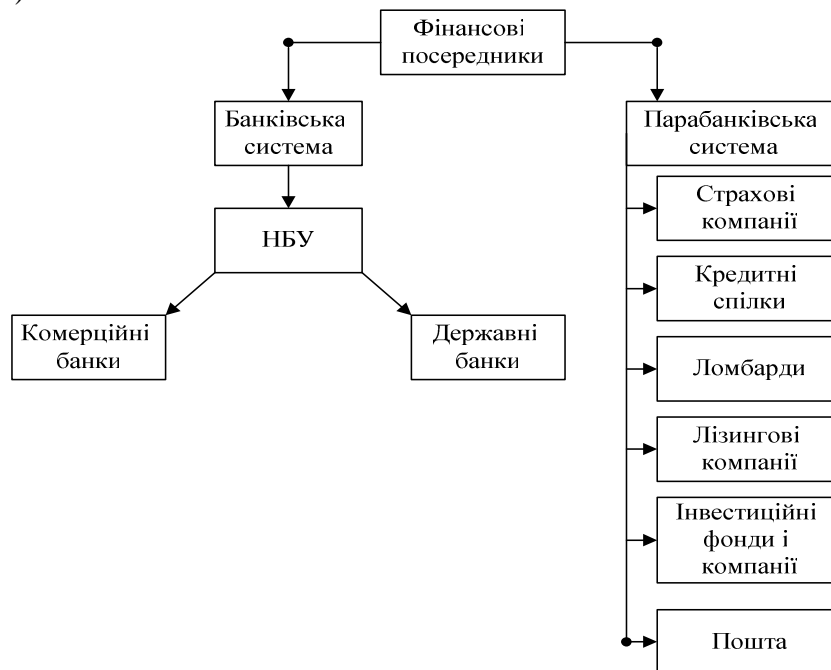

Рис. 2. Види фінансових посередників

З метою проведення дослідження впливу фінансових посередників на економічне зростання України здійсимо аналіз їх діяльності.

Станом на 01.01.11 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 1980 фінансових установ (таблиця 1), що на 28 установ менше ніж на кінець 2009 року (2008 установ). З них: 456 – страхові компанії, 659 – кредитні спілки, 426 – ломбарди, 221 – фінансові компанії, 101 – недержавні пенсійні фонди, 43 – адміністратори недержавних пенсійних фондів.

Таблиця 1

Сегментація фінансових посередників України за 2010 рік

Фінансові установи	Станом на 01.01.11	Питома вага, %	Всього за 2010 рік		Ранг
			Внесено інформацію про установи	Виключено інформацію про установи	
Банківська система:	176	8,16	-	-	-
Банки України	176	8,16	-	-	5
Парабанківська система:	1980	91,84	-	-	-
Страхові компанії, у т.ч.	456	21,15	13	27	2
<i>страхові компанії з ризикових видів страхування</i>	389	85,31	11	19	-
<i>страхові компанії зі страхування життя</i>	67	14,69	2	8	-
Кредитні установи:	730	33,86	33	116	1
<i>кредитні спілки</i>	659	90,27	21	114	-
<i>інші кредитні установи</i>	42	5,75	12	2	-
<i>юридичні особи публічного права</i>	29	3,98	0	0	-
Ломбарди	426	19,76	54	3	3
Фінансові компанії	221	10,25	24	10	4
Довірчі товариства	2	0,09	0	0	8
Недержавні пенсійні фонди	101	4,69	3	12	6
Адміністратори НПФ	43	1,99	0	4	7
Інші фінансові установи	1	0,05	0	0	9
РАЗОМ	2156	100	127	172	x

З проведеного аналізу бачимо, що найбільшу питому вагу займають кредитні установи і становлять 33,86 % відповідно та займають 1 місце у ранжировці; потім йдуть страхові компанії, частка яких 21,15 % та 2 місце відповідно; 3 місце в сегментації фінансових посередників займають ломбарди, питома вага яких становить 19,76 %; 4 і 5 місце розділили фінансові компанії та банки України, частки яких відповідно 10,25 % та 8,16 %. Питома вага інших фінансових посередників зменшується і знаходиться у невеликій динаміці одне від одного (рис. 3).

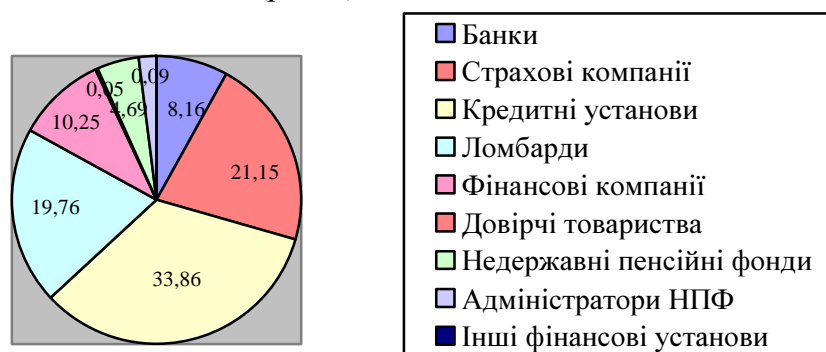

Рис. 3. Структура фінансових установ згідно з Державним реєстром за 2010 рік

Для оцінки конкурентоспроможності фінансових посередників використовуємо такі аналітичні методи: чотирьохчастковий показник концентрації, індекс Херфіндала-Хіршмана та індекс Розенблюта.

Для оцінки характеру розподілу ринкових часток між конкурентами використовується чотирьохчастковий показник концентрації (CR_4), який являє собою частку чотирьох перших посередників ринку, що мають максимальний обсяг продажу послуг [7]

$$CR_4 = \frac{OP_1 + OP_2 + OP_3 + OP_4}{OP}, \quad (1)$$

де OP_{1-4} – обсяг реалізації послуг чотирьох перших фінансових посередників ринку; OP – загальний обсяг реалізації послуг фінансових посередників.

$$CR_4 = \frac{730 + 456 + 426 + 221}{2156} = 0,8502.$$

Так як $CR_4 = 0,8502$ (тобто $> 0,75$), то це означає, що концентрація фінансових посередників на ринку висока при низькому рівні інтенсивності конкуренції.

Суттєвим недоліком коефіцієнта концентрації є те, що він нечутливий до різних варіантів розподілу часток між конкурентами [7].

Цих недоліків позбавлений індекс Херфіндала-Хіршмана (I_{HH}), що показує, яку ринкову частку займають невеликі фінансові посередники і розраховується як сума квадратів ринкових часток всіх посередників галузі [7]

$$I_{HH} = \sum_{i=1}^n D_i^2, \quad (2)$$

де D_i – ринкова частка ринку i -го фінансового посередника.

Відповідно до різних значень коефіцієнта концентрації та індексу Херфіндала-Хіршмана виділяють три типи ринків (таблиця 2) [7].

Таблиця 2

Типи ринків за рівнем концентрації

Тип ринку	Значення чотирьохчасткового показника концентрації	Значення індексу Херфіндала-Хіршмана	Рівень інтенсивності конкуренції
Висококонцентрований	70-100	0,2 – 1	низький
Помірноконцентрований	45-69	0,1 – 0,2	середній
Низькоконцентрований	менше 45	менше 0,1	високий

$$I_{HH} = 0,3386^2 + 0,2115^2 + 0,1976^2 + 0,1025^2 + 0,0816^2 + 0,0469^2 + 0,0199^2 + 0,0009^2 + 0,0005^2 = 0,1147 + 0,0447 + 0,0391 + 0,0105 + 0,0067 + 0,0022 + 0,0003 + 0,00000081 + 0,00000025 = 0,2182$$

Як бачимо, згідно з показниками $CR_4 = 0,8502$ та $I_{HH} = 0,2182$, підтверджується, що концентрація фінансових посередників на ринку висока при низькому рівні інтенсивності конкуренції.

Враховуючи ранг фінансового посередника, можна обчислити індекс Розенблюта (I_r). Цей індекс визначається з використанням порядкового номера посередника, отриманого шляхом ранжування ринкових часток від максимуму до мінімуму (3):

$$I_r = \frac{1}{2 \cdot \sum_{i=1}^n (i \cdot D_i) - 1}, \quad (3)$$

де $i = 1, 2, 3, \dots, n$; n – кількість фінансових посередників на ринку.

Максимальне значення індексу Розенблюта дорівнює одиниці, мінімальне – $1/n$ (n – кількість посередників на ринку) [7]. Отже, $\max = 1$; $\min = 1/2156 = 0,0005$.

$$I_r = 1 / (2 \cdot (1 \cdot 0,3386 + 2 \cdot 0,2115 + 3 \cdot 0,1976 + 4 \cdot 0,1025 + 5 \cdot 0,0816 + 6 \cdot 0,0469 + 7 \cdot 0,0199 + 8 \cdot 0,0009 + 9 \cdot 0,0005) - 1) = 1 / (2 \cdot (0,3386 + 0,423 + 0,5928 + 0,41 + 0,408 + 0,2814 + 0,1393 + 0,0072 + 0,0045) - 1) = 1 / 4,2096 = 0,2376.$$

Отже, показник Розенблюта дорівнює $\min < I_r = 0,2376 < \max$, і підтверджує розраховані вище показники й усуває недоліки індексу Херфіндаля-Хіршмана, оскільки розраховується з урахуванням порядкового номера фінансової установи, отриманого на основі ранжування часток від максимуму до мінімуму.

Для визначення рівня впливу на економічні процеси дослідимо обсяги наданих послуг за видами фінансових посередників (таблиця 3).

Таблиця 3

Динаміка надання фінансових послуг в Україні за 2008-2010 рр.

За видами установ	Роки			Темпи приросту	
	2008 (млн. грн)	2009 (млн. грн)	2010 (млн. грн)	2009/2008	2010/2009
				%	%
Страхові компанії: - надходження валових страхових премій	24 008,6	20 442,1	23 081,7	-14,9	+12,9
Фінансові компанії - обсяг послуг	19 610,1	24 236,6	29 303,8	+23,6	+20,9
Юридичні особи публічного права: - видані кредити	2 898,2	2 561,7	2 421,4	-11,6	-5,5
Комерційні банки: - видані кредити - внески на депозитні рахунки	169 500,0 57 200,0	64 405,0 96 700,0	5 162,4 248 100,0	-62,0 +69,06	-91,98 +156,67
Інші кредитні установи: - видані кредити	2 901,0	1 805,4	1 408,4	-37,8	-22,0
Недержавні пенсійні фонди: - пенсійні внески	582,9	754,6	925,4	+29,5	+22,6
Ломбарди: - видані кредити під заставу	2 126,8	3 505,0	5 503,1	+64,8	+57,0
Кредитні спілки: - видані кредити - внески на депозитні рахунки	5 572,8 3 951,1	3 909,1 2 959,3	3 349,5 1 945,0	-29,9 -25,1	-14,3 -34,3

Як бачимо, надходження валових страхових премій до страхових компаній у 2009 році порівняно з 2008 роком зменшилось на 14,9 %, а у 2010 році порівняно з 2009 роком збільшилися на 12,9 %. Це може бути пов'язано з введенням обов'язкових видів страхування: при від'їзді за кордон обов'язково повинна бути оформлена страховка. Видані кредити кредитних спілок у 2009 році в порівнянні з 2008 роком зменшилися на 29,9 %, а внески на депозитні рахунки – на 25,1 %; у 2010 році в порівнянні з 2009 роком видані кредити зменшилися на 14,3 %, а внески на депозитні рахунки – на 34,3 %. Щодо зменшення кількості кредитів, виданих кредитними спілками, юридичними особами публічного права, банками, то причиною цього може бути бажання недопущення ситуації 2008 року, яка привела до фінансової кризи; обмеження з боку держави (для регулювання уряд може ефективно застосовувати підвищення обсягу обов'язкових резервів у банках, що приведе до зменшення кредитної маси, яку можна надавати юридичним і фізичним особам). Що стосується обсягу послуг, наданих фінансовими компаніями, то вони зростають як у 2009 році на 23,6 %, так і в 2010 році – на 20,9 %. Вкладання інвестицій (точніше капіталовкладення) у фінансові компанії вважається ефективним і надійним засобом, тому що нерухомість – один із самих привабливих способів вкладання коштів; інший – внески на депозитні рахунки, фізичні особи сподіваються надійно та прибутково зберігати свої «вільні» кошти. Видані кредити юридичними осо-

бами публічного права зменшуються в динаміці: у 2009 році – на 11,6 %, у 2010 році – на 5,5 %. Видані кредити комерційних банків у 2009 році в порівнянні з 2008 роком зменшилися на 62,0 %, а внески на депозитні рахунки збільшилися на 69,06 %; у 2010 році в порівнянні з 2009 роком видані кредити зменшилися на 91,98 %, а внески на депозитні рахунки збільшилися на 156,67 %. Видані кредити інших кредитних установ зменшуються у 2009 році на 37,8 %, а у 2010 році – на 22,0 %. Що стосується пенсійних внесків до недержавних пенсійних фондів, то вони зростають у 2009 році на 29,5 %, а у 2010 році – на 22,6 %. Збільшення пенсійних внесків свідчить про те, що все більшої популярності набувають недержавні пенсійні фонди, бо недержавну пенсію виплачують додатково до державної, а враховуючи розмір державної пенсії багатьох громадян України, недержавні пенсії є додатковими фінансовими ресурсами, які можна використовувати на необхідні для життя блага. Схожу динаміку можемо спостерігати за виданими кредитами під заставу в ломбардах: у 2009 році збільшилися на 64,8 %, у 2010 році – на 57 %, що свідчить про поступову стабілізацію діяльності. Враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що коли більшість фінансових посередників переживають важкі часи у сфері надання кредитів, ломбарди показують вражаючі результати. Судячи з усього, населення набагато активніше користується послугами ломбардів саме в періоди нестабільної економічної ситуації в країні, а їх послуги в першу чергу й орієнтовані на тих, хто відчуває тимчасові фінансові труднощі і має потребу у відносно невеликому короткостроковому кредиті.

Висновки та пропозиції. Наявність конкурентоспроможних фінансових посередників є запорукою економічного зростання країни. До початку світової фінансової кризи небанківський фінансовий сектор України розвивався досить динамічно: впевнено зростали кількість небанківських фінансових установ, вартість активів, попит на послуги з боку споживачів.

Зміна зовнішнього середовища, зокрема прояви світової фінансової кризи, спричинила негативний вплив на український небанківський фінансовий сектор, перш за все, внаслідок погіршення якості банківських активів, значної девальвації гривні, негативних змін у структурі платіжного балансу та експорту України, а також зниження рівня зовнішніх запозичень. Серед чинників, які протягом 2010 року мали негативний вплив на небанківський фінансовий сектор в Україні, можна зазначити замороження банківських депозитів учасників фінансового ринку в проблемних банках та зниження ринкової вартості фінансових інструментів, зокрема тих, які утримувалися страховими компаніями і недержавними пенсійними фондами, що в результаті вплинуло на прибутковість цих установ та рівень їхніх резервів, сформованих ними для покриття майбутніх виплат своїм клієнтам.

Отже, можна назвати такі досягнуті результати дослідження:

1) була запропонована така дефініція поняття «фінансова установа» – це юридична особа, яка здійснює певні операції та послуги за певну плату і створюється відповідно до законодавства України;

2) була проведена структуризація фінансових посередників у розрізі понять «банківська <-> парабанківська система»;

3) проаналізовано конкурентоспроможність фінансових посередників на ринку: $CR_4 = 0,8502$, $I_{HH} = 0,2182$, $I_r = 0,2376$ і підтверджено, що концентрація фінансових посередників на ринку висока при низькому рівні інтенсивності конкуренції;

4) результатами сегментації виділено, що найбільшу питому вагу серед фінансових посередників займають: кредитні установи – 33,86 %, страхові компанії – 21,15 %, ломбарди – 19,76 %;

5) за результатами впливу на економічні процеси виявлено, що найвагоміший здійснюють комерційні банки внесками на депозитні рахунки і з кожним роком він збільшується в динаміці у 2009 році – на 69,06 %, у 2010 році – на 156,67 %; на друге місце можна поставити фінансові компанії з наданим обсягом послуг, які також зростають у динаміці у 2009 році – на 23,6 %, у 2010 році – на 20,9 %; на третьому знаходяться страхові компанії з надходженнями валових страхових премій: у 2009 році зменшилися на 14,9 %, а у 2010 році зросли на 12,9 %.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.99 № 679-XIV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
3. Герасимова С. В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств / С. В. Герасимова // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 103-111.
4. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
5. Дубина М. В. Удосконалення класифікації фінансових посередників в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Дубина. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vcndtu/Ekon/2009_39/25.html.
6. Корнєєв В. В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. В. Корнєєв // Фінансовий ринок. – 2008. – № 2. – С. 77-85.
7. Реутов В. Є. Конкурентоздатність: критерії, показники і методика оцінювання / В. Є. Реутов // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 65-67.
8. Семенов А. Ю. Роль і місце фінансових установ у фінансовій системі країни / А. Ю. Семенов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Вип. 28. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 111-117.
9. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / В. П. Ходаківська, О. Д. Данилов. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
10. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І. О. Школьник. – Суми: Мрія: УАБС НБУ, 2008. – 348 с.